

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

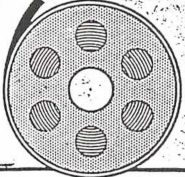
1066 Tidsskrift for Historisk Forskning

26. årgang – nr. 2 oktober 1996

BIOGRAF-
BLADET

UDGIVET AF BIOGRAFFEJER-FORENINGEN FOR PROVINSEN

REDAKTØR:
L. GUDMAND-HØYER

Nr. 2

OKTOBER 1940

14. Aarg.

Publikum hungrer efter Nyheder

● Den kloge Biografejer
spiller selvfølgelig

UFA Film-Avis ●

1066 Tidsskrift for Historisk Forskning

Adresse

Institut for Historie
Njalsgade 102
2300 København S
Giro 4 18 85 51

Ansvarshavende Redaktør:

Svend Honoré
Lundebjerggårdsvej 194, 2.tv.
2740 Skovlunde
Tlf: 4284-6414

Redaktion:

Mogens Bak-Hansen
Michael Bregnsbo
Pelle Larsen
Søren Mentz
Jørgen Mikkelsen
Sanne Steensberg Hansen
Hans-Micael Søndergaard
Steen Østergaard

Ekspedition:

Jørgen Mikkelsen
Haraldsgade 96
2100 København Ø
Tlf: 3118-3853

Priser:

26. årgang:
Abonnement 4 numre kr. 165,-
Løssalg pr. nummer kr. 50,-
Ældre årg. pr. nummer kr. 20,-

Alle henvendelser vedr. adresseændring o.l. bedes rettet direkte til postvæsenet. Eftertryk tilladt i uddrag, forudsat tydelig kildeangivelse.

Layout: Hans-Micael Søndergaard
Sat med Gill Sans

Tryk: Kandrup Bogtrykkeri, København.
ISSN 0106-0627

26. årgang nr. 2

Henrik Steenberg: **Danske spillefilm under besættelsen** - samtidens vurdering 3

Merete Bjerrum: **Da psykiatri blev en videnskab** - om baggrunden for at psykiatrien i løbet af 1800-tallet blev en del af lægevidenskaben 14

N.H. Frandsen: **"- og alt det der"** - Jubilæumsartikel nummer 1 25

H.-M. Søndergaard: **Redaktionelt gennem 25 år** - Liste over samtlige redaktionsmedlemmer 28

Mogens Bak-Hansen: **Dansk udenrigspolitisk ortodoksi** -- en anmeldelse 29

Sebastian Olden-Jørgensen: **Poesi & politik** - Titanomachia Bagsiden

Forsideillustration: Den danske filmbranche rustede sig til de nye tider. Biografeme udgjorde en vigtig kilde til udspredelse af nyheder, men besættelsen af Danmark påvirkede i høj grad informationsniveauet. Titelblad taget fra Biografbladet 14. Årgang nr. 2, oktober 1940.

1066 er et tidsskrift, der har til formål at formidle resultaterne af den historiske forskning i bredest mulig forstand. Dette gælder både Danmarks- og Verdenshistorie. Det søges gjort på en måde, der appellerer til både faghistorikere og andre historisk interesserede. 1066 ser det som sin særlige opgave at viderebringe resultaterne af forskningsbaserede studentspecialer og ph.d. - afhandlinger. Redaktionen består af en uafhængig kreds af historikere med tilknytning til Institut for Historie, Københavns Universitet. Tidsskriftet udkommer fire gange årligt.

Danske spillefilm under besættelsen

- Samtidens vurdering

af Henrik Steenberg

Det var en stor opgave, der ventede den danske filmbranche efter Tysklands besættelse af Danmark. Tyske forbud og restriktioner begrænsede importen af udenlandske film. Totalforbudet mod engelske film (fra oktober 1940) og importforbudet mod amerikanske film, der med USA's indtræden i krigen blev til et totalforbud, befriede filmproducenterne for de største konkurrenter og gav dem en beskyttet stilling på det danske marked.

Den danske filmbranche skulle forsøge at dække hullet efter de manglende udenlandske produktioner. En privilegeret og vanskelig opgave. Producenterne forsøgte sig med danske erstatninger for de udeblivende udenlandske produktioner, hvilket dels resulterede i danske versioner af udenlandske film og dels, hvad der var mere væsentligt, forsøg på at tage nye genrer og tematikker op til behandling. Danske lystspil og folkekomedier, som kendetegnede dansk film i 30'erne var stadig mere regel end undtagelse.

I det følgende afsnit forsøger jeg at give et overblik over, hvordan filmskabernes anstrengelser for at leve op til markedets krav blev modtaget af offentligheden, sådan som det kom til udtryk gennem artikler, kronikker og debatindlæg i samtidens aviser. Målet er kort at redegøre for de vægtigste kritikpunkter mod dansk film, for siden at sætte holdningerne til filmmediet i et større og bredere kulturpolitisk perspektiv. Jeg har på baggrund af de mange indlæg i dagspressen forsøgt at fremdrage nogle overordnede kritikpunkter mod

dansk film. Nogle af disse rettede sig mod dansk film generelt og var gentagelser af 30'ernes kritik, mens andre var mere tidsaktuelle og rettede sig mod den specielle situation Danmark befandt sig i efter 9. april 1940.

Teatrets indflydelse og manglen på manuskripter

Et væsentligt kritikpunkt lød, at dansk film endnu ikke havde frigjort sig af teatrets indflydelse, som filmen endnu et halvt århundrede efter sin fødsel stod i skyggen af. Dansk film havde i 1940 ikke formået at skabe en fuldstændig filmisk fortælleteknik. Tværtimod led de fleste danske filmproduktioner af at være mere filmet teater end egentlig film. Indflydelsen fra teatret smittede også på en anden måde i form af producenternes tendens til at filmatisere ældre teaterstykker, som allerede én gang havde bevist publikumstækket. Problemstillinger og mennesketyper var forældet på det tidspunkt, hvor de blev formuleret på film. Kritikerne af dansk film efterlyste derfor flere og bedre originalmanuskripter af samtidige forfattere. Helst skulle disse manuskripter udarbejdes i tæt samarbejde med filmbranchen med specielt henblik på filmatisering.¹ I det hele taget var manuskripterne meget udskældt. Mest af alt fordi de var dårlige historier, der ikke kunne bære en hel film, hvorfor man så så mange danske film, der skulle overleve på enkeltsituationer. Og når man endelig havde fingrene i et godt filmmanuskript "døde" det i traditionen for, hvordan man "plejede" at gøre.²

Fiktionens virkelige ensartethed

Et andet væsentligt kritikpunkt for dansk film gik på, at handlingen som regel var triviell, grænsende til det pladderromantiske og oftest overdrevent pjattet og folkelig, og at karaktererne i filmene ikke var "rigtige" mennesker, men stereotype karrikaturer, der, selv hvis man accepterede farcens og lystspillet konventioner, virkede overdrevent tåbelige.³

"Der er forskel paa intelligente voksne Mennesker, der giver los for det evige Barn i sig og Folk, der virker uudviklede, lallede."

Man ønskede mere sand menneskeskildring og flere sandsynlige psykologiske portrætter. Der var bred enighed om, at: Ensiddighed i Emnevalg er dansk Films Akilleshæl.

Farcer, Lystspil og Folkekomedier er ved at vælte ind over hinanden ...", mens filmselskaberne, med en for så vidt forståelig skelen til økonomien, veg tilbage fra de fra anmeldernes side ønskværdige film om historiske, sociale og i det hele taget mere alvorlige emner med rod i danske kulturelle og nationale værdier.⁴

Den laveste fællesnævner

Danske film var op gennem 30'erne først og fremmest skældt ud for at lefle for den lavest mulige fællesnævner og denne kritik blev intensiveret efter 9. april 1940.⁵ Trods forståelse for, at filmproduktion var en form for varefremstilling, der for at være økonomisk rentabel skulle appellere til et stort publikum, var der generel enighed i offentligheden om, at producenterne i den henseende undervurderede det danske biografpublikum og satte fællesnævneren lavere end nødvendigt.⁶

"Man kunne ønske, at Producenten vilde staa i Døren og høre Publikums Bemærkninger, naar Eventyret er forbi. De afslører, at Publi-

kum ved mere om Livet og dets Vilkaar end de, der skærer Film til."

Producenterne undskyldte sig med, at de blot lavede de film, som publikum ønskede at se.⁷ Men kritikerne mente, at det havde vist sig, at publikum ikke kun ønskede de lettere infantile lystspil og farcer, som producenterne syntes at tro. Problemet var, mente kritikerne, at producenterne, med henvisning til de begrænsede økonomiske ressourcer på et lille marked som det danske, ikke var i besiddelse af den risikovillighed, der var nødvendig for at hæve dansk films standard. Problemet kunne opsummeres med følgende anmelders bemærkning: *"Danske Films Hovedfejl er, at de ikke digtes, de fabrikeres."*⁸

Midt i al kritikken af dansk films lave standard hørte man dog røster, som fremhævede, at standarden trods alt var steget væsentligt siden 30'erne, og at dansk films forsøg med nye genrer og med nye emner var prisværdigt og fortjente ros.⁹

Den danske virkelighed

Den positive udvikling syntes dog i det store hele at blive overset i lyset af den vanskelige situation landet befandt sig i.

Illustration næste side: Ilona Wiesemann og Ebbe Rode i filmen "Afsporet", Teatrenes Films-Kontor, instrueret af Bodil Ipsen, 1942.

"Afsporet" betegnede det afgørende brud med lystspil- og farcedominansen i dansk film. Til forskel fra de sædvanlige danske spillefilm er idyllen omkring gadekæret forladt. I stedet skildres i mørke og dystre billeder en ung overklassefrues møde med Nyhavns voldsprægede underverden og hendes forhold til "Stenmåren" - en af Nyhavns mange gangstertyper. Historien får en voldelig og tragisk udgang, men blev på trods heraf besættelsestidens mest populære danske spillefilm. (Fra Biograf-Bladet, nr.8, april 1942, s.6).

Man syntes, at man med rette kunne kræve en ekstra indsats fra filmens side under de vanskelige forhold.¹⁰ I besættelsens første år kunne man finde flere eksempler på udsagn, der betonedede, at det, landet havde brug for i den pågældende situation, ikke var flere verdensfjerne lystspil og farcer af "ballade"-typen, men:¹¹

"... Film, som viser os Livet, som det er, set gennem Idealets og Kunstens Forstørrelsesglas, en Film, som giver os Mod til at virke i det godes og sandes Tjeneste, en Film, som faar os til at paaskønne at vi er danske."

Kritikerne ønskede med andre ord, at den danske filmproduktion skulle betone det specielt danske på en positiv måde, ved at tilbyde det dansk filmpublikum flere film med almindelige, troværdige mennesker i realistiske miljøer, der skildrede, set fra biografpublikummets side, mere dagligdagsnære foreteelser, gerne af mere alvorlige karakter end de sædvanlige lystspil. Når filmene forsøgte at efterleve disse ønsker og tog aktuelle eller mere ekstemielle problemer op til behandling, blev resultatet i kritikernes øjne næsten altid en udvandet problemstilling, der synes at forsvinde i populistisk leflen for publikums formodede smag. Alt for ofte mente man at se, at selv mere alvorlige film i den sidste ende ofrede problemstillingen på populærkulturens alter.¹²

Samtidig med at kritikerne forlangte mere realistiske film, var de dog ikke blinde for filmenes evne til at opfylde et ønske og et behov hos publikum om at glemme den alvorlige dagligdag.¹³ Filmen kunne få alt uden for lærredet til at fortabe sig en stund og forsikre publikum om, at alt var ved det gamle - at idyllen "Danmark" stadig eksisterede.¹⁴ Men i løbet af besættelsen fortonede accepten af filmenes virkelighedsflugt sig og filmselskaberne blev mødt med

stærkere krav om at vise det virkelige liv i Danmark:¹⁵

*"Er der nogen Mening i, at nogle af de største Befolkningsgrupper i Danmark, Arbejdere, Kontorfolk, Sømænd og Fiskere væsentlig kun forekommer som staffage eller komiske Bifigurer? At ikke een af ti danske Film tangerer nogle af de Spørgsmaal, der begejstrer eller bekymrer det store Flertal af den danske Befolkning? (...) Dansk Film mangler Virkelighedssans, dokumentarisk Drama. Det er ved at blive Katastrofalt. Men dens Eventyrlyst maa den have ubeskaaret. Mennesket lever ikke af Virkeligheden alene."*¹⁶

Efter 29. august 1943 blev kritikken af dansk films manglende virkelighedspræg yderligere intensiveret. Nu måtte det være slut med pjatteriet i dansk film. Selv efter at befolkningen havde fået krigen tættere ind på livet og dagligdagen præget af alvor, fortsatte dansk film med at møde publikum med et grin.¹⁷ Kritikken kulminerede i vinteren 1943-44, hvorefter den langsomt ebbede ud. Sandsynligvis fordi den generelle udvikling mod stadig større tysk kontrol over samfundet vanskeliggjorde en åben debat.

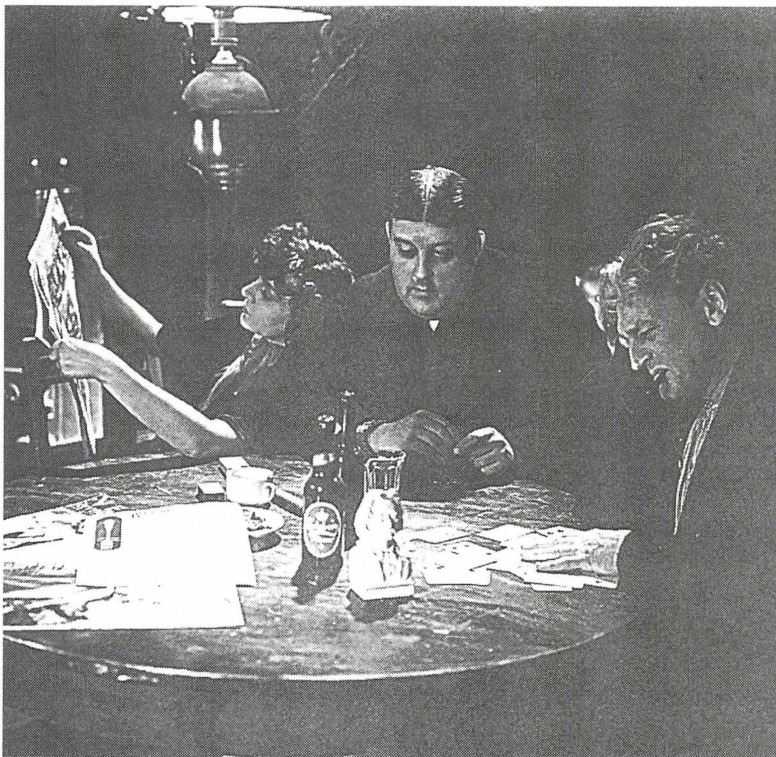
Den økonomiske virkelighed og statens rolle

De fleste kritikere var klar over, at producenterne delvist havde ret, når de påstod, at de var i lommen på publikum. Staten havde, ved at beskatte filmen så hårdt som tilfældet var, sin del af ansvaret herfor. Man mente derfor, at en eller anden form for øget støtte fra staten, gerne gennem skattelettelser eller ved at føre en større del af forlystelsesafgiften tilbage til filmbranchen på bekostning af teatrene,¹⁸ ville give producenterne friere hænder. De ville i så fald kunne bestræbe sig på at lave kunstnerisk lodige film, der skildrede rigtige mennesker og problemer i nutidige klædninger. Tiden

var i det hele taget til, at staten gik aktivt ind i støtten af dansk film, der som en betragtelig kulturfaktor kunne influere befolkningens mentalitet, hvilket underforstået nok kunne være nødvendigt på et tidspunkt, hvor frygten for at nazismens ideologi skulle brede sig til landets befolkning stadig var aktuell. Man mente derfor, at det var i statens egen interesse at støtte filmkunsten:¹⁹

"Støtter Staten Kunsten, saa støtter Kunsten Staten. Det kan synes betænkelig. Men her og nu staar vi netop i Norden i en Situation, hvor vi slutter op om Staten, som vi har skabt den, og dens Institutioner."

Øget statsstøtte til filmen skulle med andre ord medvirke til at demokratiet og de demokratiske institutioner overlevede tyskernes besættelse af landet.

Sigrid Horne-Rasmussen, Ib Schönberg og Johs. Meyer i "Afsporet". (Fra Biograf-Bladet, nr. 8, april 1942, s.7).

Begrænsede økonomiske ressourcer
Den forholdsvis hårde kritik af dansk film skal ses i lyset af, at man forsøgte sig med at lave film i nye genrer og om nye emner. Forsøgene blev uvægerligt sammenlignet med deres udenlandske forlæg og var på den baggrund næsten tvunget til at komme til kort. For det første var det som regel det bedste af den udenlandske produktion, der kom til landet og for det andet havde især de populære og meget priste amerikanske film langt bedre økonomiske og menneskelige ressourcer til rådighed end den danske filmindustri. For det tredje var de danske instruktører presset til at få en scene i kassen ved første, anden eller tredje forsøg på grund af råfilmsituationen. Man var sig bevidst, at råfilm var et knapt gode, som tyskerne kunne standse leverancerne af med dags varsel. Desuden var råfilm dyrt, så producenterne gjorde, hvad de kunne for at spare på det. Tekniske hjælpemidler var i det hele taget ikke dansk films styrke, men snarere et spørgsmål om at udnytte de til rådighed stående ressourcer bedst muligt, hvilket selvfølgelig også kunne ses på det færdige resultat, når man sammenlignede med de bedste udenlandske produktioner.

Filmen i den overordnede kulturdebat

Kritikken mod dansk film udspandt sig også på et andet og mere overordnet niveau. Tysklands besættelse af Danmark medførte som bekendt store indskrænkninger i den politiske ytringsfrihed. Anderledes så det ud på det kulturelle område, hvor der populært sagt var frit slag, så længe der ikke blev opponeret mod Tyskland og tyske interesser. Kulturdebatten blev derfor et slags surrogat for den manglende politiske debat, og blandt andet i dagspressen fandtes et forum, hvor forskellige politisk-ideologiske holdninger kunne mødes og brydes. En kronik i Jyllandsposten i

februar 1942 udtrykte dette meget direkte:²⁰

"Herhjemme har vi for Tiden politisk Borgfred; men vi har ikke skrevet under paa nogen Overenskomst i kulturpolitisk Henseende. Spørgsmaalet er, om vi efter den 9. april 1940 har Raad til at lade være med at benytte den folkeopdragende Magt, som Filmen er. Har vi Raad til at lade Ungdommen forfalde, og har vi Raad til de "frisidedes" maskerede Angreb paa de borgerlige Dyder og Institutioner? (...) Hvis vort Land skal slippe blot nogenlunde skadesløs ud af det store Verdensopgør, maa vi først og fremmest værne om de Værdier, der sætter os i Stand til at leve værdigt som Nation. (...) Men først og fremmest bør Staten varetage de umyndiges Tarv. I en Krigstid, viser Erfaringen, maa man være yderligere paa Vagt; den opvoksende Generation maa have sin Smag og sine Idealer ændret til det bedre, hvis ikke det hele skal ende med et ynkeligt Sammenbrud. (...) Problemet, der er løseligt, er i sin Enkelhed Spørgsmaalet om Livets falske eller sande Værdier -"

Den traditionelle moralisme²¹

Det var især den konservative traditionalisme, der så de nye massemedier som skadelige for udbredelsen af den enhedskultur, den mente var forudsætningen for et borgerligt samfund og i videre forstand samfundets opretholdelse, et samfund, hvis eksistensberettigelse ses udtrykt i følgende borgerlige trosbekendelse: "Fra Naturens Side var vi bestemt til at være et lille Land, et borgerligt Samfund, hvis Trosbekendelse var Gud, Konge og Hjemmet."²²

Filmen var i den forstand kun et blandt flere nye massemedier, hvis udbredelse voksede mærkbart under besættelsen.²³ Udover filmen var det især tegneserierne og den kulørte litteratur, der blev udsat for voldsom kritik fra moralisternes side. Filmen havde stor tiltrækningskraft overfor ungdommen og befolkningens brede lag og

Guds GAVE

til Analfabeterne -

DEN IØVRIGT saa fortræffelige Kirurg, Prof. Ole Chiewitz, holdt forleden for Københavnske Studenter en vist i andre Henseender meget udmærket Rustale, hvori han imidlertid kort og godt karakteriserede Filmen blot som "Guds Gave til analfabeterne".

Udtalelsen kunde tyde på, at Professoren ikke har været i Biografen siden Stumfilmens Dage, - hviket vi ikke bør bebrejde en Mand, hvis Tid har været optaget af saa meget andet nyttigt, som han defor sikkert har langt mere Forstand paa.

"Nationaltidende" tog straks til Genmæle og gav Professoren det rette svar i en redaktionel Lederartikel.

Men naar det forventede danske Filmuseum engang bliver til Virkelighed bør Prof. Chiewitz' Billede ophænges dér blandt de andre Museumsgenstande.

Debatten omkring dansk film var ikke uden humor. (Afskrift fra Biografbladet, oktober 1942, s.2).

kunne derfor øve indflydelse der. Man måtte derfor stille store krav til filmen fordi:²⁴

"Der kan næppe være Tvivl om, at Filmen, navnlig i de største Byer har Tag i et talstærkt Publikum, der hverken dyrker Teater eller Litteratur og kun flygtigt nok læser Avis og derfor er særlig modtagelig for god som saavel ondt fra Filmen som dets væsentligste aandelige Føde."

Ungdomsårene blev anset som en særlig overgangsform mellem barndom og voksenliv, en farlig periode, hvor individet var særligt udsat for filmmediets påvirkninger:²⁵

"... med sine "Hypnotiske" Evner er Filmen utvivlsomt i Stand til at udøve et Slags aandeligt Formynderskab over svagere befæstede Sind; deri ligger dens enorme Muligheder som Kulturfaktor og Samfundsopdrager, dermed følger dens kolosale moralske Ansvar (...) ... en

uheldig Paavirkning fra Filmværredet kan blive direkte skadelig eller nedbrydende for Karakteren."

Det var især den erotiske film og gangsterfilmen,²⁶ som måtte stå for skud, da disse film mest iøjnefaldende brød med de borgerlige livsnormer og dannelsesidealer. Men spørgsmålet, man stillede sig selv, syntes at være, om ikke de meget udbredte lystspil i længden var mere skadelige, idet de opstillede falske idealer for ungdommen og fordrejede billedet af virkeligheden ved at give næring til farlige dagdrømme om materiel luksus og rigdom, der almindeligvis ikke kunne realiseres indenfor lovens grænser. Disse film, der smuglede dårlig moral ind i de unges sind, gjorde mest skade på ungdommen, og syntes målbevidst at nedbryde alt det, skolen, højskolen og ungdomsforeningerne forsøgte at bygge op. Selv om det i moralisternes indlæg ikke skortede på eksempler, hvor film og ung-

dom blev kædet sammen til at være den direkte årsag til kriminel adfærd, tog man alligevel afstand fra at påstå en eksplicit sammenhæng mellem moralsk fordærv og film. Men det var udelukkende for, hvad man anså for moralsk sunde mennesker:²⁷

"Spørgsmaalet er, om der ikke hos mange flere af os, end vi aner, findes saadanne Brist eller bristefærdige Punkter paa Karakteren - ikke mindst, hvor denne endnu ikke er færdigstøbt, men voksblød og stærk paavirkelig af Indflydelser udefra."

Unge menneskers problem var, at de ikke, som voksne mennesker, kunne "nyde Kunsten uden at faa Drifter sat i Bevægelse - det gælder ikke blot det erotiske, men ogsaa andre farlige Drifter -"²⁸

Man mente med andre ord, at ungdommen og de brede samfundslag passivt blev udsat for film, der påvirkede deres adfærd i en retning, som i bedste fald ledte til "slaphed og ligegladhed"²⁹ og i værste fald moralsk og åndeligt fordærv. I alle tilfælde blev filmene anset for at have samfundsnedbrydende effekt, vel at mærke en nedbrydende effekt på det borgerlige, kristent-nationale samfund. For mange film syntes at hylde det ansvarløse menneske og gøre grin med dem, som holdt på pligt og ansvar.³⁰ Filmen blev derfor karakteriseret som "den danske Ungdomsopdragelses Fjende Nr. 1."³¹

På et tidligt tidspunkt under besættelsen konkluderede man, at filmproducenter havde ikke været deres opgave voksen og syntes upåvirkede af tidens alvor. Staten blev derfor opfordret til effektivt at sikre at der blev produceret flere film, der var folkeopdragende og kunne bibringe ungdommen sunde begreber som pligttrøskab, loyal kammeratskabsfølelse, kærlighed til fædrelandet og næsten, respekt for ægte-

skabet, flid, uselvskhed, og hjælpsomhed. Målet skulle nåes gennem statsstøtte til åndeligt opbyggelige film, der kunne bibringe ungdommen tro på det dansk-nationale kristne kulturgrundlag og de demokratiske institutioner, mens film, der undergravede de 'rigtige' værdier, skulle omfattes af mere effektiv censur.

Moralisternes holdning til filmen var en konsekvens af, at de havde et moralkodeks for, hvad der var rigtige og forkerte værdier i livet. Men de havde ikke tiltro til, at massepublikummet (ungdomme og de brede lag) selv var i stand til skelne de 'rigtige' holdninger og værdier fra de 'forkerte'. Derfor var det statens opgave at støtte, at danske film udstrålede den 'rigtige' tendens ved at censurere filmens fiktion, fordi den indeholdt elementer, der var farlige for det enkelte individs habitus og i videre forstand for samfundsordenen.

Den frisdede humanisme³²

De progressive borgerlige humanister var for så vidt enige med moralisterne i, at langt den overvejende del af massekulturens produkter var underlødige og kritisable, og at producenterne kun spekulerede i at udnytte ungdommens behov kommercielt. De tilsluttede sig således den generelle kritik af dansk film:³³

"Den manglende Sans for Virkeligheden og dens dramatiske Udnyttelse, den pjattede og smalsporede Mentalitet, det ensidige Miljø, der kun tillader det brede Folk at optræde som bondske Klowner eller som Tyende, de enfaldige Manuskripter."

Men man var langt fra enig med moralisterne i deres opfattelse af filmen som årsag til samfundets fordærv:³⁴

"Der hersker blandt Moralister ingen Tvivl om, at Filmen har sin drøje Andel i det Fordærv, der normalt kan iagttages fra Generation til Gen-

eration, men som synes at akcellerere mod Fortabelsen, siden Filmen kom til."

Tværtimod mente man, at moralisternes skarpe angreb på især den erotisk film og gangsterfilmen byggede på en ombytning af årsag og virkning. Den erotiske kærlighedsfilm havde ikke skabt seksuelle perversion, ligeså lidt som gangsterfilmen havde skabt forbrydelse. Disse film "var aldrig fremkommet, hvis de ikke svarede til et Behov hos Filmspublikum," der var udsprunget af "... Menneskets Trang til Leg, til at forskønne Tilværelsen med Fantasi, Spænding, Gøgleri, Illusioner."³⁵ Grunden til de pågældende films popularitet hos det store publikum var, at de tilbød den enkelte at udleve sine ubevidste sider gennem filmens fiktion:³⁶

"Det eneste "Eventyr", Filmen kan finde i det gennemorganiserede By-Samfund, er den Lovløses. (...) - vi strømmer til, rystes, forarges maaske i nogle Tilfælde og gaar opbyggede Hjem til den hyggelige Hygge igen. Det gode sejrer altid - naar vi har haft fornøjelsen af Synden -"

Men at publikum 'legede' sig ind i fiktionen betød ikke, som moralisterne mente, at man uden videre tog filmens moral og ideologi til sig og brugte den til at konstruere sin dagligdag. Humanisterne mente, at publikum var i stand til at forarbejde fiktionen konstruktivt, så man ikke forvekslede fiktionen med virkeligheden.

Denne holdning til fiktion og kunst var tydeligt påvirket af den freudianske katarisis-teori, og humanisterne opfattede filmen som en betydelig social lynafleder, der i et kultursamfund gav individet mulighed for, at få afløb for sine indestængte, men naturlige drifter: "Men vi andre der ikke tildaglig sætter Pris paa at Lege Kispus med Samfundets Love, faar saa dejligt Afløb for vores Forbryderinstinkt;"³⁷ I stedet for at

filmen skulle frembringe forbrydere, var den gavnlig for samfundet, fordi den lod potentielle kriminelle få afløb for deres naturlige tilbøjeligheder via drømmeagtig identifikation med filmenes univers. Dermed blev mange holdt ude af tughuset. Det var også naturligt, at filmen så ofte behandlede kærlighedstemaet i sin fiktion. Når nu kærligheden spillede så stor en rolle i menneskets liv, var det naturligt, at kunsten og filmen behandlede emnet. Og desuden var det "forbundet med visse Vanskeligheder, indbefattet svigtende Kasser, at sysle for intenst med sociale, økonomisk, politiske, nationale eller internationale Problemer.", hvorfor det ikke kunne undre, at producenterne faldt tilbage til det evigt aktuelle tema: kærlighed. Med andre ord, under de rådende omstændigheder i det danske samfund var det svært at behandle emner, der relaterede sig det mindste til den politiske sfære.

Ligesom moralisterne forsøgte at henvise til statistiske opgørelser over filmens betydning for kriminalitetens stigende udbredelse i ungdommen, forsøgte deres modstandere at føre vidnesbyrd om det modsatte. Man henviste til udenlandske undersøgelser og eksperter, og der var eksempler på, at privatpersoner foretog deres egen receptionsanalyse omkring ungdommens brug af filmmediet.³⁸ Desuden argumenterede man, at moralisternes kritik ofte var kendetegnet af et generelt ringe kendskab til filmmediet og man satte ligefrem spørgsmålstegn ved, om moralisterne i det hele taget havde set de film, som de kritiserede for at prædike umoral.³⁹ De fleste film var meget moralske, men det synes helt at have forbigået moralisternes opmærksomhed. Det blev ligefrem antydet, at moralisterne bevidst overså filmenes moral, fordi udsagnet: "Film skaber forbrydere" var en bekvem syndebug for alskens ulykker, hvis virkelige årsager man ikke

kunne eller ville se i øjnene. Den mere frisindede kulturradikale tradition mente, at de problemer, der eventuelt måtte være i ungdommen, var en kombination af arv og miljø, og således måtte føres tilbage til sociale problemer af langt alvorligere natur end filmen.

Midlet til at højne kvaliteten af dansk film var derfor ikke en restriktiv og moralsk styring af filmmediet, gennem statens censur, men en ansporing til øget viden om og en mere aktiv holdning til filmmediet. I stedet for at ensrette filmmediets indholdsmæssige tendens, skulle man opdrage ungdommen til en bedre filmsmag gennem konstruktivt skolingsarbejde. Præmissen var, at filmen afspejlede den herskende smag i samfundet. Man kunne således forbedre filmen ved at forbedre den herskende smag. At ville forbedre filmen gennem omfattende censur ville:⁴⁰

"være i højeste Grad i Strid med og en aaben Haan imod vort sunde og udpræget danske Frihedsinstinkt, vort dyrebareste national Symbol."

Konklusion

Debatten om filmmediets status i offentligheden var ikke ny, men havde rødder tilbage til filmens introduktion i begyndelsen af århundredet. Positionerne i offentligheden var heller ikke nye, men udtrykte det klassiske modsætningsforhold mellem finkultur og populærkultur, mellem elitekultur og massekultur. På den ene side stod således den traditionelle voksenkultur og vurderede den ekspanderende ungdomskulturs forbrug af massemediernes udfra en elitær kunstopfattelse. På den anden side stod producenterne af den kommercielle massekulturs produkter og de spekulerede i stigende grad i ungdommen som en selvstændig forbrugergruppe.

De undskyldte sig med, at de blot dækkede massepublikummets ønsker og behov.

Den kulturpolitiske kamp var mere specifikt en strid mellem to forskellige kunstopfattelser, der kan ses som videreførelser af 20'erne og 30'ernes kulturpolitiske standpunkter. På den ene side havde man en moralsk form for konservativ traditionalisme, der som udgangspunkt havde et negativt syn på filmmediet og massemediernes generelt. På den anden side en mere frisindet, kulturradikal form for progressiv, borgerlig humanisme, hvis udgangspunkt var, at filmen skulle tildeles en selvstændig kunstnerisk og oplysende plads i kulturbilledet. Mens den konservative traditionalisme vendte sig fordømmende mod de nye massemedier, var den kulturradikale tradition ikke principielt modstander af massemediernes, men rettede sin kritik af mediernes kommercielle og letfordøjelige folkelighed, der spekulerede i et behov hos et publikum, der ikke vidste bedre. Begge positioner repræsenterede en elitær kulturopfattelse. En elitær holdning, en art kulturelt formynderi, hvor alle skulle lære sig de i borgerskabet dominerende finkulturelle koder, så man var i stand til at tage afstand fra den kommercielt betingede massekultur, der hverken gavne eller højnede individets åndelige og moralske kapacitet. Samtidig var man bekymret for, at den store underholder, filmen, i længden ville underminere demokratiet ved at fjerne befolkningens og især ungdommens opmærksomhed fra det suspenderede politiske liv og den demokratiske proces. Man var med andre ord bange for, at underholdningen ville erobre sindene på bekostning af politisk argumentation og debat. Og måske havde man ret...

Henrik Steenberg

- ¹ Hove, Robert: *Biografteatrene i en krisetid*, Politiken, 23. August 1942.
- ² Schyberg, Frederik: *Dansk films store chance*, Politiken, 1. Juni 1941.
- ³ Engberg, Harald: *Mentaliteten i de danske Film*, Politiken, 26. December 1941.
- ⁴ Hove, Robert: *ibidem*, Pol. 23. August 1942.
- ⁵ Engberg, Harald: *Filmen og Staten*, Social-Demokraten, 20. November 1942.
- ⁶ Engberg, Harald: *ibidem*, Soc.-Dem., 20. November 1942.
- ⁷ Interview med Tage Nielsen i Berl. Tid., 31. November 1943 og interview med Carl Bauder i Berl. Aftenavis, 29. December 1942.
- ⁸ Wiinblad, Georg: *Analysen af en dansk film*, Social-Demokraten, 2. August 1942.
- ⁹ Engberg, Harald: *ibidem*, Soc.-Dem., 20. November 1942.
- ¹⁰ Thulstrup, Irmelin: *Paa Tærskelen til en ny Filmsæson*, Kristeligt Dagblad, 30. Juli 1943.
- ¹¹ Schouby, Sig.: *Dansk Film i et Kriseaar*, Kristeligt Dagblad, 15. Juni 1941.
- ¹² Thulstrup, Irmelin: *ibidem*, Krist. Dagblad, 30. Juli 1941.
- ¹³ Thulstrup, Irmelin: *"At gaven og fornøje"*, Krist. Dagblad, 27. August 1941.
- ¹⁴ Engberg, Harald: *ibidem*, Pol. 26. December 1941.
- ¹⁵ Nedergaard, Paul: *Hvad dansk Filmlover at byde os i Dag*, Berl. Tid., 16. September 1943; Nedergaard, Paul: *Svifter dansk Film i Dag*, Berl. Tid., 16. Oktober 1943; Albeck, George: *Causeri om film, Flirt og Familie*, National Tidende, 17. Marts 1944; Svenson, Kamma: *Hvorfor gaar Filmen udenom Ægteskab*, National Tidende, 18. Januar 1945.
- ¹⁶ Engberg, Harald: *Eventyr og Virkelighed i dansk Film*, Soc.-Dem., 27. Juni 1943.
- ¹⁷ Nedergaard, Paul: *ibidem*, Berl. Tid., 16. September 1943; Nedergaard, Paul: *ibidem*, Berl. Tid., 16. Oktober 1943.
- ¹⁸ Jvnf. 1938-lovens bestemmelser om filmfonden (§28).
- ¹⁹ Engberg, Harald: *ibidem*, Soc.-Dem., 20. November 1942.
- ²⁰ Villadsen, Jens Gustav: *Film, Forraelse og Fordummelse*, kronik i Jyllands Posten, 23. Februar 1942.
- ²¹ Repræsentanter for denne retning var: Irmelin Thulstrup, Jens Gustav Villadsen, Sognepræst Poul Schou, H.C.Ulkær, Pastor Paul Nedergaard og Tage Bülow Hansen.
- ²² Villadsen, J.G.: *ibidem*, kronik i Jyllands Posten 23. Februar 1942.
- ²³ Gyldendals Litteratur historie, p. 559.
- ²⁴ Albeck, Georg: *ibidem*, National Tidende, 17 marts 1942.
- ²⁵ Thulstrup, Irmelin: *ibidem*, Krist. Dagblad, 30. Juli 1941.
- ²⁶ Som eksempel på den erotiske film fremhævede man gang på gang Tordenskjold-filmen, der med sin fokusering på en nationalhelts 'kærlighedsliv' var en særlig torn i øjet. Afsporet var den gængse reference på en gangsterfilm. Den blev sikkert valgt på grund af den store succes hos publikum og pressens kritikere.
- ²⁷ Thulstrup, Irmelin: *Forbydelse og Film*, Krist. Dagblad, 24. April 1943.
- ²⁸ Ulkær, H.C.: *Dansk Film og dens Opgave*, Jyllands Posten, 2. Maj 1942.
- ²⁹ Bülow Hansen, Tage: *Film i Danmark*, Krist. Dagblad, 20. Oktober 1943.
- ³⁰ Schou, Paul: *Film og Ungdom*, Jyllands Posten, 19. April 1942.
- ³¹ Thulstrup, Irmelin: *ibidem*, Krist. Dagblad, 24. April 1943
- ³² Repræsentanter for denne retning var: Frederik Schyberg, Harald Engberg, Hans Döllner, Georg Wiinblad, Robert Hove og Peter Lind. Repræsentanter for en kunstnerisk højnelse / elitær opfattelse af dansk film: Harald Engberg, Leck Fischer, Sig. Schouby og et større antal artikler i Biograf-Bladet.
- ³³ Engberg, Harald: *Syndebukken og Dansk Film*, Soc.-Dem., 24. September 1943.
- ³⁴ Engberg, Harald: *Den forargerlige Film*, Pol., 23. April 1942.
- ³⁵ Döllner, Hans: *Skaber Filmen daarlig Ungdom*, Soc.-Dem., 11. Januar 1932.
- ³⁶ Engberg, Harald: *ibidem*, Pol., 23. April 1942.
- ³⁷ Döllner, Hans: *ibidem*, Soc.-Dem., 11. Januar 1943.
- ³⁸ Kragellund, A.: *Ungdommen og Biograferne*, Nationaltidende, 19. Juli 1943. Undersøgelsen blev foretaget blandt to forskellige aldersgrupper af drenge på et københavnsk drengegymsium. Den afviste forøvrigt klart moralisternes billede af den danske ungdoms moralske forærv.
- ³⁹ Engberg, Harald: *ibidem*, Soc.-Dem., 24. September 1943 og Johan Jacobsen i et interview i Politiken citeret i Biograf-Bladet, nr. 4, december 1944.
- ⁴⁰ Gudmans-Høyer, L.: *"Jyllands Posten" og Justitsministeren*, Biograf-Bladet, nr. 6, februar 1943.

Da psykiatri blev en videnskab

Om baggrunden for, at psykiatrien i løbet af 1800-tallet blev en del af lægevidenskaben.

Af Merete Bjerrum, cand.mag., stud. ph.d., Institut for psykiatrisk Grundforskning, Afdelingen for psykiatrisk Demografi, Psykiatrisk Hospital i Århus¹.

Opfattelsen af afsindighed ændredes omkring midten af 1800-tallet fra at være opfattet som besættelse, som kriminel adfærd ellign. til at blive betragtet som en sygdom i sindet. Videnskabeliggørelsen af sindssygebegrebet hang nøje sammen med etableringen af de første døreanstalter her i landet. Ændringen er således grundlag for, at vi i dag opfatter det psykiatriske sygehusvæsen som en naturlig del af sundhedsvæsenet.

Forklaring af uforståelige handlinger

Forståelsesmæssigt var og er det et problem, at psykiatriens symptomatologi, sygdomstegn, bygger på abnormtilstande frem for at være relateret til et bestemt organsystem. Det, at sindssygdomme giver sig udtryk i ofte uforståelige handlinger, betyder, at samfundet har vanskeligt ved at forstå den syge og omgås ham på den rette måde. Hjalmer Helweg, som var blandt de toneangivende psykiatere langt ind i 1900-tallet, nævnte således, at misforståelser og miskendelse i alle lande og til alle tider har været de sindssyges lod: *"For den menige Mand har det således altid været vanskeligt eller umuligt at forstå den Sindssyge, den Gale, der raaber uforstaalige Ting, taler med Personer, som ingen ser og svarer paa Spørgsmål, som ingen hører, gør meningsløse Ting og i grundløst Raseri slaaer løs paa sine nærmeste, at han er som andre Mennesker, af samme Aand og samme Fornuft, og at kun Organet, hvor hans Aand og Fornuft har Sæde er sygt, som den haltes Ben er og den blindes Øjne er syge."*²

Psykiatrigrebet, det vil sige måden hvorpå man erkender den afvigende adfærd, har været udlagt forskelligt gennem historien, handlingerne blev i nogle perioder tolket som udtryk for en sygdom, mens de i andre blev opfattet som udtryk for besættelse.

I den græsk-romerske oldtid betragtedes sindsslidelser som en sygdom forårsaget af ubalance i legemsvæskerne. Sygdomsopfattelsen byggede på teorien om, at biologiske processer var knyttet til fire legemsvæsker - blod, slim, gul og sort galde - og opstod der ubalance i disse væsker, gav det sig udslag i sygdom.

Personligheden var på lignende måde bestemt af legemsvæskerne. Overvægt af blod betød, at personen var sangvinsk, havde et optimistisk sind, overvægt af gul galde medførte, at han var koleriker, hidsig og opfarende. Hvis den sorte galde var dominerende, bevirkede det, at vedkommende var melankolsk og tungsindig, mens dominans af slim betød, at personen var flegmatiker, langsom og sindig. Inden for denne teoretiske forståelsesramme blev hjernen betragtet som det slimproducerende organ og sæde for forstand og sansning. Man mente, at sindssygdomme og epilepsi stammede fra hjernen, epilepsi opstod således ved, at slim blev holdt tilbage i hjernen. Behandlingen bestod i, at organismen skulle lettes for de sygdomsfremkaldende stoffer, gennem åreladning, fremkaldelse af opkastninger etc.

I middelalderen var det den fremherskende opfattelse, at sindsslidende var besatte af djævle og onde ånder, eller de var blevet vanvittige som udslag af Guds straf for syn-

Det berømte billede af Pinel (i midten af billedet), som løste en sindssyg af hendes lænker, udtrykker i al sin rædsel de forhold, hvorunder de sindssyge levede. Men billedet er samtidig udtryk for virkeliggørelsen af såvel revolutionens idealer om frihed og lighed, at alle skal have en menneskeværdig tilværelse som den ny sondring mellem sindssyge og kriminelle. P. Vendsborg: *Psykiske Lidelser 1. Klassisk Psykiatri Kbh. 1985.*

dige handlinger. Indsatsen over for afsindige lå derfor uden for det lægelige område, og behandling kom selvsagt ikke på tale. Indsatsen bestod i, at man forvarede de afsindige for at beskytte samfundet mod de rasende og de på andre måder generende personer.

I Europa ændredes erkendelsen af afsindighed i løbet af 1700-tallet. Sindslidelser blev igen forstået som sygdom og dermed atter betragtet som en del af lægevidenskabens

område. Der var tale om en reformbevægelse, som på længere sigt førte til ændret forståelse af de afsindige, hvilket igen satte sig varige spor i behandlingsmetoderne.

Oplysningstidens ændrende samfundsopfattelse

Den ændrede opfattelse må ses i sammenhæng med oplysningstidens brud med den tidligere fremherskende anskuelse, at verdens gang og orden var bestemt af Gud.

Paradigmeskiftet var resultat af oplysningstidens idealer om fornuft, rationalitet og erfaring, om at alt kunne overskues og forklares gennem nøje registrering, samt om det enkelte individs ret.

Særligt to faktorer, psykiatriens genindlemmelse i lægevidenskaben og oplysningstidens ideal om individets ret, fik blivende betydning for opfattelsen af det psykiatriske sygdomsbegreb og dårevæsenets indretning. Afsindige skulle ikke henvises til forvaring blot for at sikre samfundet mod deres uforståelige og måske voldelige adfærd, men underkastes behandling med henblik på helbredelse.

Behandlingen skulle i overensstemmelse med tidens videnskabsideal funderes på sikkert videnskabeligt grundlag og studiet af sindssygdomme foregik derfor inden for det naturvidenskabelige paradigmes erfarings- og rationalitetsideal. Man observerede, klassificerede, opstillede sygdomskategorier og søgte årsagerne til sygdommenes opståen inden for denne forståelsesramme.

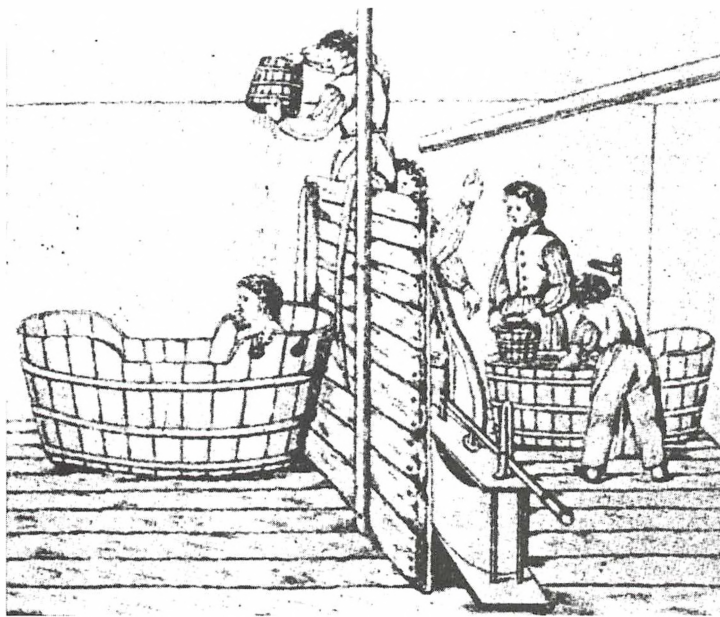
Den franske læge Phillipe Pinel (1745-1826) betragtes som indleder af den moderne anstaltspsykiatri. Han havde observeret, at de afsindige blev roligere, når de ikke var lænkede, men blev anbragt under friere forhold³. Pinel kategoriserede de sindssyge i forhold til deres adfærd og satte behandlingsformerne i system med henblik på at tilgodese de enkelte patientkategoriers behandlingsbehov. De syge skulle således anbringes i forskellige afdelinger klassificeret efter adfærd, og behandlingen baseres på forståelse modsat tidligere tiders vold og tvang. Pinels fortjenstfulde bidrag var, at han med værket *Traité médico-philosophique sur l'aliénation mentale* (1809) udbredte den ny teori.

Grunden til, at netop Pinel står så stærkt i bevidstheden, er, at tankerne bag den ændrede opfattelse havde symbolværdi, der var sammenfaldende med den franske revolutions frihedsideal. Myten forstærkedes af det berømte billede fra 1793, hvor man ser, hvordan Pinel gav ordre til at løse de sindssyge af deres lænker.

Psykiatri manifesteres som lægevidenskab

I løbet af 1800-tallet havde opfattelsen af, at psykiatri var en del af lægevidenskaben, manifesteret sig. Ind i dette århundrede stod to skoler inden for den psykiatriske sygdomsopfattelse og de deraf afledte behandlingsprincipper over for hinanden. Det var den tyskinspirerede "psykiske" skole og den af Pinel inspirerede "somatiske" skole.

Psykikerne, tilhængerne af den *psykiske retning*, som var særlig rodfæstet i Tyskland, betragtede sindssygdom som en sjælelig lidelse. Sygdommen var forårsaget af uorden i den syges sind og tanker. Grunden til denne uorden var den pågældendes syndighed, at "*Mennesket kom bort fra Gud og gav sig det onde i Vold*", hvorved sjælelivet kom i uorden.⁴ Behandlingen bestod i, at lægen gennem forskellige virkemidler søgte at påvirke sjælen og nervesystemet gennem følelserne og sanserne, ud fra den teori, at virkningen forplantede sig fra nervesystemet til følelseslivet. Som behandlingsmidler brugte man f.eks. brækmidler i store doser, der fremkaldte opkastning eller i mindre doser, der fremkaldte kvalme. "Overraskelsesbadet" var en anden metode, som fungerede ved, at den syge ganske uventet for ham blev styrtet ned i en beholder med vand gennem en lem i gulvet eller ved, at man pludselig tømte en beholder med vand ned over hans hoved. Den psykiske retning

Overraskelsesbadet var en af de psykiske kurmetoder. Behandlingens terapeutiske effekt lå i overraskelsesmomentet, idet man mente, at uventede og voldsomme begivenheder ville ændre den syges tanker og adfærd. De psykiske kurmetoder blev endnu anvendt i anden halvdel af 1800-tallet. P. Vendsborg: *ibidem*, 1985.

repræsenterede en overgangsform mellem den hidtil accepterede forklaring, at årsagen lå i menneskets syndige handlinger, og den stadig mere accepterede biologiske forklaring. Psykikerne søgte således at tilpasse den tidligere opfattelse til den lægevidenskabelige model.

Tilhængerne af den somatiske retning opfattede sindssygdom som en legemlig sygdom, der afspejlede sig i ændret adfærd. De repræsenterede en fortsættelse af Pinels tanker om, at man kunne påvirke den syges adfærd gennem det, vi i dag vil betegne som adfærdsterapi.

Psykiatriske behandlingsmetoder blev i stigende grad sidestillet med somatiske behandlingsmetoder og ordet "psykiatri"

blev således introduceret i 1808 af den tyske psykiater Johann Christian Reil med henblik på at adskille de psykiatriske behandlingsmetoder fra medicinske og kirurgiske metoder⁵.

Fra slutningen af 1800-tallet og ind i det følgende århundrede foregik en intens forskningsindsats med henblik på at videreudvikle klassificeringen af psykiske forstyrrelser. Den tyske psykiater Emil Kraepelin (1856-1926), som stod i spidsen for dette arbejde, udviklede den første i videre kredse accepterede klassifikation, hvor sygdomsgrupper udskiltes på ætiologisk grundlag, d.v.s. på grundlag af årsagsforklaringer af sygdommens opståen.⁶

Dansk psykiatris storhedsperiode 1830-1890

De nye teorier nåede også Danmark, hvor de i løbet af 1800-tallet satte deres præg på dårevæsenets indretning. Tiden fra omkring 1830 til hen imod slutningen af århundredet er dansk psykiatris storhedstid, idet man formåede at implementere den ændrede opfattelse af afsindighed til institutioner, der tilgodeså de fremførte idealer.

Sindssygeväsenet var under kraftig debat omkring 1840'erne, hvilket resulterede i vidtrækkende reformer af dåreväsenet. Debatten blev hovedsagelig fört af läger, og man kan ikke tale om dansk psykiatri uden at inddrage de to läger Jens Rasmussen Hübertz og Harald Selmer, hvis forskningsresultater hver på sin måde kom til at påvirke udviklingen. Begge var inspireret af tysk psykiatri gennem studierejser, de foretog til tyske dåreanstalter.

Hübertz' fortjeneste lå i, at han gennemførte den første nogenlunde pålidelige optælling af sindssyge i Danmark, og samtidig søgte han som den første i Danmark at sondre mellem idioter (åndssvage) og sindssyge. Selmers betydning var, at han publicerede de videnskabelige resultater i bevidst populærvidenskabelige fremstillinger med det formål at virke opinionsdannende. Debatten om sindssygeväsenet blev ikke alene fört af läger med speciel interesse for psykiatri. Debattörerne var også at finde blandt de yngre köbenhavnske läger, der havde samlet sig i det medicinske selskab Philiatrien.

Jens Rasmussen Hübertz, (1794-1855) interesse for psykiatri blev vakt af de erfaringer, han fik gennem sit virke som läge ved fattigväsenet og dåreanstalten i Älborg. Hübertz fandt det således uomgængeligt at gennemföre forbedringer af dåreväsenets vilkår. Reformerne burde efter hans opfat-

telse gennemföres på videnskabeligt grundlag, og han besluttede derfor at registrere antallet af sindssyge og de forhold, hvorunder de levede.

Hübertz foretog i tiden 1839-41 en række rejser rundt i landet, hvor han besøgte private og offentlige dårekister. Samtidig registrerede han antallet af sindssyge og idioter. Optællingerne beroede på indberetninger fra präster og amtmænd, idet lägerne havde afvist at deltage. Hübertz anslog, at der i det egentlige Danmark var 1240 afsindige og 1093 idioter, hvilket svarede til 1 afsindig eller idiot per 549 indbyggere. Han konstaterede samtidig, at der kun var ca. 500 pladser i offentligt regi. Langt de fleste af de syge, firefemtedele, var m.a.o. henvist til privat forplejning⁷. Hans grundige beskrivelse af dåreväsenet kom til at öve betydelig, omend indirekte, indflydelse på etableringen af sindssygeväsenet, idet resultaterne af hans studier eksplicit indgik i de argumenter for dåreväsenets reformering, som Selmer siden fremførte med større succes.

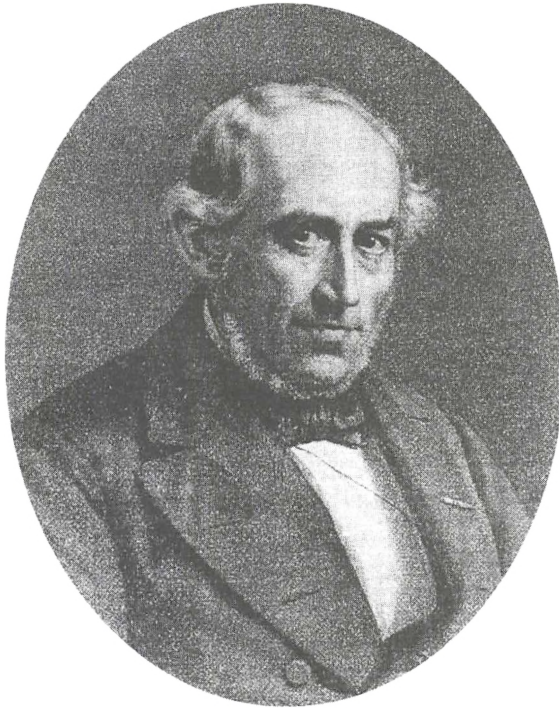
Harald Selmer (1814-1879) satte i høj grad sit præg på udformningen af dansk psykiatri. Han deltog allerede som yngre läge i debatten om dåreväsenets ringe forfatning. Han påtalte offentligt de kritisable forhold på Sct.Hans Hospital, i *Om Psykiatriens Tilstand i Danmark med særligt Hensyn til St.Hans Hospital paa Bidstrupgaard*⁸, som han i vid udstrækning tilskrev anstaltens overläge Göricke (1798-1885). Han pristede ganske vist samme overläge for at have introduceret en human anskuelse i behandlingen af de sindssyge, fremfor den tidligere uhensigtsmæssige strengthed. Problemet var, at mildheden, som den praktiseredes af Göricke, fik karakter af lemfældighed og manglende fasthed og konsekvens i patientbehandlingen til skade for patientens helbredelsesmulighed, an-

staltens omdømme og for psykiatriens videnskabelige anseelse.

Selmer rettede endvidere stærk kritik af stænderforsamlingernes manglende forståelse for nødvendigheden af at reformere dårevæsenet⁹. Han argumenterede for, at behandlingen af sindssyge blev samlet på selvstændige dåreanstalter, frigjort af fattigvæsenet, og ikke, som der var tendens til, samledes på "småanstalter", hvor personalet manglede indsigt i den mest elementære sindssygebehandling. Fremfor alt skulle

dårevæsenet indrettes efter lægevidenskabelig indsigt.

Selmers indflydelse afhang af, at han fik sæde i en række kommissioner vedrørende dårevæsenet. Han havde blandt andet sæde i den kommission, som forestod planlægning og opførelse af Jydske Asyl ved Århus; samtidig udarbejdede han samme anstalts regulativ. Selmer blev da også hospitalets første overlæge, hvilket var en stor skuffelse for Hübertz, som herefter helt helligede sig åndssvagevæsenet.

Harald Selmer (1814-79) virkede i de første år efter sin embedseksamen som kandidat ved Sct. Hans Hospital. Det var oplevelserne fra kandidattiden her, der dannede grundlag for hans kritiske indlæg om psykiatriens tilstand i Danmark. Han blev ti år senere i 1852 ansat som den første overlæge ved det nyåbnede Jydske Asyl ved Århus, hvor han formåede at omsætte sine behandlingsidealer til virkelighed. Fr. Hallager: Jydske Asyl 1852-1902. Aarhus 1902.

Debatten om dårevæsenet blev tillige ført gennem det medicinske selskab **Philiatrien**, som var i front med tidens ideer. Den iver, hvormed Selskabet behandlede dåresagen, viser, at psykiatrien hurtigt blev optaget under lægevidenskabens domæne. Det var en medvirkende årsag til, at selskabet tog den nye medicinske videnskabsgren til sig, og de idealer, der lå til grund for de behandlingsmetoder, som man agtede at gennemføre på anstalterne, harmonerede med borgerskabets idealer. Behandlingen skulle således hvile på orden og disciplin, og ikke mindst på den regulerende husordens moralske indflydelse og opdragende virkning. Hensigten var at give patienten hans tabte modtagelighed for fornuftens stemme tilbage gennem opdragelsesmæssig påvirkning¹⁰.

Ideologien, som kom til udtryk i selskabets holdning til sindssygevæsenet, var meget lig den, der lå til grund for de mange filantropiske foreninger, der dannedes inden for borgerskabets rammer i 1800-tallet. Foreningerne var forum for velgørende indsats, og en række af dem etablerede børneinstitutioner¹¹, åndssvageanstalter, såmt opdragelses- og forbedringsanstalter. Institutioner, som gradvis blev overtaget af staten i løbet af 1900-tallet¹³.

Philiatrien etablerede ikke selv dåreanstalter, men bidrog indirekte til etableringen af sådanne hospitaler, ved at selskabet i 1841 udskrev en prisopgave på 300 rigsbankdaler. Besvarelsen skulle skabe viden om, hvorledes et sygehusvæsen for mennesker med pludselig indtruffet afsindighed burde indrettes, hvorved samfundet sikredes mod den sindssyge og samtidig bidrog bedst muligt til såvel den sindssyges helbredelse som plejen af de uhelbredeligt sindssyge. Forslaget skulle inddrage både private og offentlige institutioner¹⁴. Prisopgaven var i sig selv udtryk for tidens ideal, at tiltag skulle hvile

på tilbudsstående indsigt i forholdene og behandling af sygdomme hvile på et rationelt grundlag.

Prisopgaven resulterede kun i en enkelt besvarelse. Det var Hübertz, som havde indsendt resultaterne af den ovennævnte undersøgelse. Bedømmelseskomitéen afviste imidlertid besvarelsen med den begrundelse, at han ikke i tilstrækkeligt omfang havde besvaret de stillede spørgsmål¹⁵. Bedømmelsesudvalget indstillede derfor til Selskabet, at Hübertz ikke blev tilkendt prisen, men belønnet med 100 Rbd. til trykning af undersøgelsens resultater, idet man mente, at "...den vidner om megen Flid og udbredt Kundskab til Daarevæsenets Tilstand saavel hos os som i andre Lande..og den indeholder adskillige Oplysninger og Forslag, som kunde være nyttige.. og bidrage til at fremkalde en Forandring i vore Afsindiges elendige Tilstand"¹⁶.

Hübertz blev dybt skuffet, men offentliggjorde trods alt resultaterne i afhandlingen *Om Daarevæsenets Indretning i Danmark* (1843). Selmer havde med sine mange indlæg i den offentlige debat påkaldt sig positiv opmærksomhed, og Philiatrien henvendte sig derfor i 1845 til ham med henblik på, at han udarbejdede et "populært Skrift" om dårevæsenets tilstand¹⁷. En medvirkende årsag var, at hans kritiske synspunkter stemte overens med selskabets progressive holdning. Selmer besvarede den stillede opgave med publikationen *Almindelige Grundsætninger for Daarevæsenets Indretning, som fast Resultat af Videnskab og Erfaring, fremstillet for det større Publicum* (1846), hvor han byggede videre på Hübertz's resultater.

Behandling som argument for indlæggelse

Indlæggelse på en dåreanstalt indgik tidligt som et centralt argument for et vellykket behandlingsresultat. Det var derfor

nødvendigt, at den afsindige blev indlagt så tidligt som muligt i sygdomsforløbet. Selmer hævdede således at "*Flertallet af de Afsindige lader sig helbrede, naar de kun i Tide underkastes en paa Lægevidenskabelige Principper grundet Behandling*".¹⁸ Erfaringen havde således vist, at sygdommen hos sindssyge, der var blevet overladt til sig selv, befæstede og udviklede sig mere og mere, indtil den syge til sidst sank ned i en dyrisk sløvhedstilstand¹⁹.

Selmer advarede imod, at behandlingen blev henlagt til patientens hjem, dels fordi hjemmet altid rummede elementer, der i større eller mindre grad virkede ugunstige for den afsindige, og måske havde været medvirkende til sygdomsudbruddet. Dels besad familien ikke tilstrækkelig indsigt til at yde hensigtsmæssig behandling. De nærmeste kunne ikke behandle patienten med den nødvendige konsekvens og sikkerhed og ville ofte misforstå de ytringer, der var på

Jens Rasmussen Hübertz (1794-1855). Lægebibliotekets julehæfte 1978.

hans afsind²⁰. Denne måde at anskue problemet på er endnu et resultat af videnskabeliggørelsen.

Til sammenligning er det interessant, at man inden for det somatiske sygehusvæsen først ser argumenter for indlæggelse på sygehus hen i mod slutningen af det 19. århundrede. Indtil da var indlæggelse kun foreskrevet i de tilfælde, hvor familien ikke kunne sikre patienten den nødvendige pleje. Sygehusindlæggelse blev først relevant for en større del af patienterne, da lægerne blev i stand til at gennemføre operationer, der bedst lod sig udføre på sygehuset frem for i hjemmet²¹. Før den tid rådede lægerne faktisk ikke over behandlingsmetoder, der ikke lige så godt lod sig praktisere i patientens hjem.

Behandling gennem moralske virkemidler

Livet på anstalten udgjorde i sig selv et væsentlig helbredende middel og institutionens enkelte arbejdsfunktioner indgik i varierende omfang som behandlingsmiddel. Formålet med anstaltslivet kan nærmest beskrives som en slags opdragelse - helt i tidens ånd: "Den moralske behandling bestaar i det væsentlige i et af humanitet og fornuftig Kjærlighed gennemtrængt, med Alvor og Fasthed overholdt og paa den Enkeltes Individualitet nøje beregnet Opdragelsessystem, som først og fremmest berøver Patienten den Tøjlesløse Raadighed over sine Handlinger, og nøder ham til at finde sig i de Indskrænkninger, hans nye Opholdssteds Love udkræve, og til i Et og Alt at rette sig efter en højere Fornufts uidskrænkede Bydende".²²

Debatten om og den efterfølgende etablering af dåreanstalter til behandling af sindssyge var nøje forbundet med, at opfattelsen af, at afsindige blev betragtet som syge, havde vundet fodfæste.

Hübertz og Selmer havde gennemtænkt dåreanstaltnes indretning i yderste detalje. Hver enkel af anstaltens afdelinger såvel som de enkelte af anstaltens arbejdsfunktioner havde således betydning for patientbehandlingen, en kategorisering helt i overensstemmelse med tidens tendenser.

Anstaltens væsentlige funktion var at isolere den syge med henblik på at værne ham mod omverdenens forstyrrende indtryk, og ikke som tidligere primært at beskytte samfundet mod afsindige. Patienterne blev herved skånet for "udelikat Nyfigenhed og Bysladder" fra byboerne²³. En anden fordel var, at de fleste syge var fjernet fra deres hjem og dermed borte fra de skadelige påvirkninger, som måske havde medvirket til, at sygdommen brød ud.

Anstalterne burde derfor opføres i en smuk beliggenhed uden for en større by og have et tilstrækkeligt stort jordtilliggende til, at der kunne anlægges haver og marker, hvor patienterne kunne beskæftiges²⁴.

Illustration modstående side; Grundplan over Jydske Asyl ved Århus. Jydske Asyl var det første sindssygehospital i Danmark, som var bygget til formålet. Hospitalet var samtidig det første af sin art som var indrettet på en sådan måde, at det var muligt at inddele patienterne i kategorier, hvilket var et fundamentalt aspekt i den tids behandlingsprincipper. Hospitalet var bygget op med en midterakse, således at afdelingerne (I) til rolige patienter af de dannede klasser var placeret nærmest midterfløjen, hvor overlægen havde sin bolig, hvilket var et tidstypisk træk og udtryk for, at han bestandig stod til rådighed og kunne overvåge behandlingen af patienterne. Dernæst afdelingerne (II) til de øvrige rolige patienter, medens afdelingerne (III) til urolige patienter var indrettet i en bygning vinkelret på hovedfløjen. Endelig cellerne (IV) til destruktive og støjende patienter placeret længst væk i en fløj vinkelret på afdelingen til de urolige patienter. H. Selmer: Den Jydske Helbredelsesanstalt for Sindssyge. Kbh. 1852.

DEN JYDSKE HELBREDELSEJANSTALT FOR JINDSUYGE.

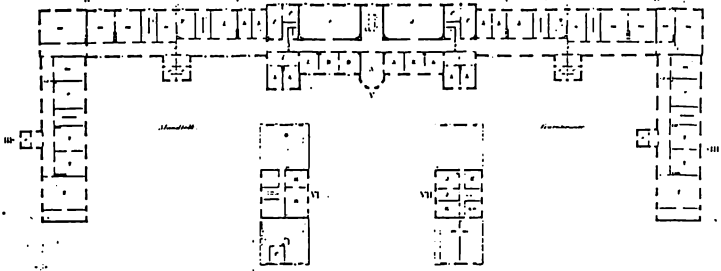
BAUPLAN N. 11

FORKLARING.

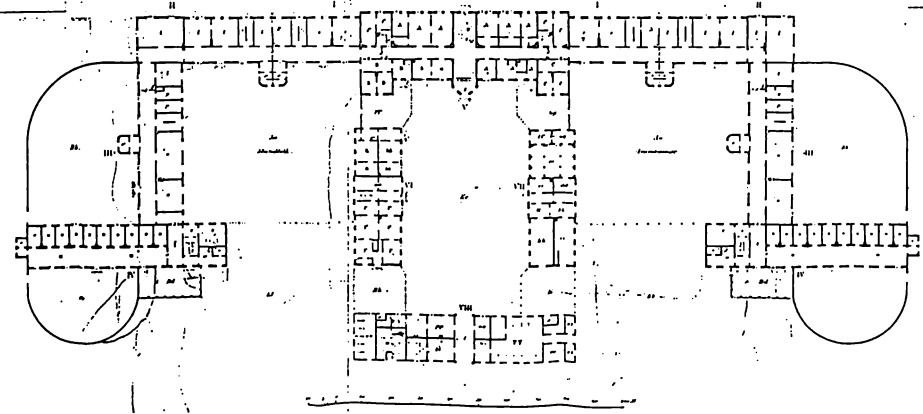
- IK Kette stuegninger,
 a. Rummedelene,
 b. Kædeten,
 c. Røgnen, d. Højden
 e. Hædelsteden
- V. Hævedstuenes Stuepart:
 a. Kammeret,
 b. Skriftemode,
 c. Rummedelene,
 d. Kjøben,
 e. Hævedstuenes Kjøben.
- VI. Kædetenstuegning
 a. Kædeten,
 b. Kjøben,
 c. Hævedstuenes Kjøben.
- VII. Hævedstuenes Kjøben
 a. Hævedstuenes Kjøben,
 b. Hævedstuenes Kjøben,
 c. Hævedstuenes Kjøben.
- VIII. A. V. I. stuegning:
 a. Hævedstuenes Kjøben,
 b. Hævedstuenes Kjøben,
 c. Hævedstuenes Kjøben,
 d. Hævedstuenes Kjøben,
 e. Hævedstuenes Kjøben.

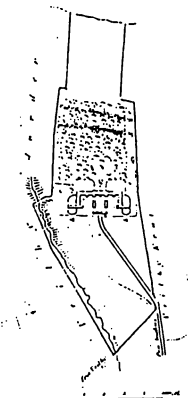
PLAN AF ØVERSTE ETAGE.

PLAN AF NEDERSTE ETAGE.

SITUATIONSPLAN.

Anstaltene skulle opbygges på en sådan måde, at afsnittene for mænd og kvinder var indrettet separat, og således at der inden for disse afsnit kunne indrettes afdelinger for rolige og urolige patienter adskilt fra hinanden, hvilket tydeligvis stemte overens med de teorier, som bl.a. Pinel havde fremført²⁵.

Synet på sindssyge ændredes mærkbart i løbet af 1800-tallet. De sindssyges adfærd blev ikke længere tolket som besættelse eller som et udslag af en kriminel adfærd. Psykiatrien kom atter ind under lægevidenskabens vinger, og udviklingen af indsatsen over for den sindssyge skete derfor i overensstemmelse med den ændrede forståelsesramme inden for det naturvidenskabelige paradigme. Både behandlingsmetoder og begrundelsen for og indretningen af anstalterne stemte overens med tidens videnskabsideal og idealet om det enkelte individs ret.

Merete Bjerrum

1. Artiklen bygger på et afsnit af min endnu ikke afsluttede ph.d.-afhandling: *Psykiatri i tidens perspektiv, en analyse af dansk psykiatri 1930-1990*.

2. Helweg, H.: *Sindssygevesenets Udvikling i Danmark*. København: Jacob Lund, Medicinsk Boghandel 1915, p.9.

3. Helweg, H. op.cit. (1915), p.16f.

4. Helweg, H. op.cit. (1915), p.23ff.

5. Strömrgren, E.: Hvem har først anvendt ordet "psykiatri"? *Medicinsk Forum*, 5(7), 1952, p.238-240.

6. Strömrgren, E.: *Psykiatri*, 13. ed., København: Munksgaard 1979, p.30f..

7. Hübertz, J.R.: *Om Daarevæsenets Indretning i Danmark*. Kjøbenhavn: Høsts Forlag 1843, p.32ff.

8. København, C.A. Reitzels Forlag 1841.

9. Selmer, H.: Daarevæsenet i de jydsk Stænder, *Ugeskrift for Læger*, 2. rk., 1 (17), 1844, p.257-68.

10. Selmer, H.: *Almindelige Grundsætninger for Daarevæsenets Indretning. Som fast Resultat af Videnskab og Erfaring fremstillet for det større Publicum*, Kjøbenhavn: F.H. Eibe, 1846, p.54ff.

11. Løkke, A.: Præmierede plejemødre. Den københavnske filantropi og uægte børn i 1800-tallet, in Jensen, B., Krogh, T., Manniche, J.C., Nielsen, T.K. og Vammen, T. (eds.): *Filantropi - mellem almisse og velfærdsstat*, Århus: Århus Universitetsforlag, 1994, p.38-60.

12. Wingender, N.B.: "...Et præg af venlig alvor...": Åndssvageanstalten Gl. Bakkehus, *Fortid og Nutid. Tidsskrift for kulturhistorie og lokalhistorie*, 1990 (1), p.1-14.

13. Krogh, T.: Filantropibegrebet mellem næstekærlighed, liberal politik og solidaritet, in Jensen, B., Krogh, T., Manniche, J.C., Nielsen, T.K., Nielsen, H.R. og Vammen, T. (eds.): *Den jyske historiker*, Århus: Aarhus Universitetsforlag, 1994, p.7-16.

14. Priisspørgsmaal, udsat af Philiatrien, *Ugeskrift for Læger*, 4(19), 1841, p.303-4.

15. Hoppe, D., Fenger, Djørup, M.: Comiteerapport, *Ugeskrift for Læger*, 8 (18), 1843, p.303-10.

16. *Ugeskrift for Læger*, 1843, p.309.

17. Selmer, H. op.cit. (1846), p.1.

18. Selmer, H. op.cit. (1846), p.19.

19. Selmer, H. op.cit. (1846), p.33ff.

20. Selmer, H. op.cit. (1846), p.29ff.

21. Vallgård, S.: *Sjukhus och fattigpolitik - Et bidrag til de danska sjukhusens historia 1750-1880*, København: Fadl 1985, p.66f.

22. Selmer, H. op.cit. (1846), p.37.

23. Selmer, H. op.cit. (1846), p.42f.

24. Hübertz: op.cit.

25. Hübertz: op.cit., p.76f.

“ - og alt det der ”

I anledning af "I066 - Tidsskrift for historisk forsknings" 25-års jubilæum bringer vi i denne årgang en række artikler, der tager udgangspunkt i dansk tidsskriftshistorie. Vi starter ubeskedent med "vort eget blad".

En kort oversigt over I066's historie gennem 25 år. Af N.H. Frandsen, der var redaktionsmedlem fra bladets start d. 5.6. 1971 til 1993.

Starten

En aften i en lejlighed i Gothersgade i København blev "I066-Tidsskrift for historisk forskning" født. Anders V. Kaare Frederiksen var initiativtager og første redaktør og foruden ham deltog tre andre historiestuderende i mødet. Den første og vigtigste opgave var at finde et navn til bladet. "I066" blev valgt, fordi det er det eneste årstal, der siger folk i almindelighed noget. Undertitlen "Tidsskrift for historisk forskning" blev tilføjet som forklaring. Og som en cadeau til navnet blev motiverne til første årgangs forsider hentet fra Bayeux-tapetet.

Bladets logo - dyret der træder på tallet - kom først til senere. Anledningen var, at I066 fra 4. årgang begyndte at sende bladet til abonnenterne via avispostkontoret. Men der ville man ikke acceptere "I066" som bladet navn. Det måtte derfor hedde "Tidsskrift for historisk forskning", og redaktionen måtte finde på en måde at bibeholde "I066" på. Det var trods alt det bladet var kendt under. Sagen blev klareret ved at tage dyret fra forsiden på det allerførste nummer og forene det med tallet. Både dyr og tal har ændret udseende siden i forbindelse med ændringer i bladets layout.

Antal numre

De første år udkom bladet med 8 numre om året. Det betød, at der blev holdt et månedligt redaktionsmøde samt et månedligt layout møde. Efterhånden blev den

hyppige udgivelse og de korte artikler for tidskrævende. Mange forfattere kunne ikke holde sig inden for de tildelte sider, og det gav problemer. Et andet problem var, at der skulle rykkes mange gange, og i den forbindelse var det ligegyldigt, om artiklen var på tre eller ti sider.

Derfor gik redaktionen over til en årgang på seks numre men med det samme eller let forøget sidetal pr årgang. Det betød, at bladet kunne tage længere artikler, og samtidig lettedes redaktionen arbejde ved at der blev færre forfattere at kontakte (og rykke), og der blev færre layout møder. Senere blev årgangen skåret ned til 4 numre, men stadig med det samme antal sider pr. årgang.

Tryk og distribution

Bladet blev oprindeligt off-set trykt efter manuskript. De første år var det et redaktionsmedlem, der renskrev manuskripterne, men da økonomien blev bedre, købte man renskrivning "ude i byen". Først på et forholdsvis sent tidspunkt gik bladet over til renskrift og layout på EDB.

De første mange år blev "I066" trykt på Dansk Tidsskrift Tryk i Suhmsgade. Trykkeriet var ikke stort, men billigt, hvilket var grunden til, at det blev valgt. Det medførte ganske vist, at redaktionsmedlemmerne det første år selv måtte samle og hefte bladet, så det var et stort øjeblik, da det blev leveret heftet og beskåret.

I de første år blev bladets udgifter især dækket ved løssalg. Redaktionsmedlemmerne sad på skift i tre dage for at sælge bladet. Det gav en god kontakt til læserne, fordi de der havde ros eller kritik, let kunne komme

1066

Tidsskrift for Historisk Forskning

1066 TIDSSKRIFT FOR HISTORISK FORSKNING

8. årgang nr. 3
december 1978

Tidsskrift for
Historisk Forskning

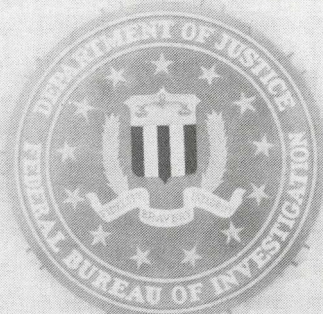
22. Årgang - nr. 2

September 1992

1066 Tidsskrift for Historisk Forskning

25. årgang - nr. 3 september 1995

En kort kavalkade af "1066"s produktion 1. årg. nr. 2; 8. årg. nr. 3; 22. årg. nr. 2 og endelig 25. årg. nr. 3.

i kontakt med redaktionen. Adskillige artikler havde deres udspring under løssalget, enten ved direkte kontakt til forfatteren, eller ved at en køber foreslog redaktionen at opfordre NN til at skrive om et bestemt emne.

Efterhånden gik flere og flere over til abonnement, og løssalget fik nærmest en symbolsk betydning, en markering overfor de historiestuderende af, at bladet eksisterede. Samtidig blev flere og flere redaktionsmedlemmer færdige med studiet og fik arbejde, så der var praktiske problemer med løssalget. Det stoppede derfor et par år efter instituttets udflytning til Amager.

De første abonnenter fik bladet tilsendt i kuvert, men antallet blev hurtigt så stort, at det blev en fordel at gøre det via avispostkontoret. Det er i dag kun abonnenter i udlandet, som ekspederes af redaktionen.

Redaktionen medlemmer

Alle redaktionsmedlemmer af "1066" har læst ved Historisk Institut på Københavns Universitet. De første redaktionsmedlemmer var alle studerende, men nogle fortsatte i redaktionen, efter de havde fuldført studiet. Der har jævnligt været udskiftning i redaktionen, men nogle medlemmer har været aktive i lang tid og har dermed sikret kontinuiteten. To har været med i over 20 år.

Selvom "1066" til stadighed har søgt at have studentermedlemmer, var der efterhånden få og i perioder ingen studerende i redaktionen. Dette har uundgåeligt sat sit præg på bladet, der fra at være et studentertidsskrift for Københavns Universitet er blevet et alment historisk tidsskrift, der appellerer til en bredere læserkreds.

Dette afspejler også ændringen i bladets læserskare. I starten var det udelukkende studerende og lærere ved Historisk Institut i København, der købte og abonnerede på "1066". Men mange fortsatte med at abonnere på bladet efter at de var færdige med

studiet. Der kom abonnenter fra Odense og Århus Universiteter, og gennem reklameindlæg i de andre tidsskrifter har "1066" fået mange abonnenter, der er historisk interesserede, men ikke historisk uddannede.

Bladets indhold

De første år var alle redaktionsmedlemmerne studerende. Der var derfor i de første årgange mange artikler og meddelelser, som direkte angik studiet på KU. Foruden direkte praktiske oplysninger om eksamenstilmedling o.l. blev der gennem mange år bragt en eksamensstatistik.

Der var også adskillige artikler om studiet og studieordningen. Det var om metodeundervisning, specialeskrivning, den nye ordning i håndbogsbenyttelse, nye eksamensordninger m.v. Artikler om pædagogikum og magisterprognose tog højde for livet efter studiet. Desuden var der artikler om faglige institutioner, selskaber og biblioteker. Men disse typer bidrag gled efterhånden ud som bladet fjernede sig fra studentermiljøet.

Et af formålene med "1066" var at publicere de studerendes egen forskning. Det blev dels gjort i form af specialelister, dels i form af artikler baseret på specialer. I de første årgange blev der løbende bragt en liste over historiske specialer ved Københavns Universitet, og derefter blev der jævnligt bragt suppleringslister. Den samlede specialeliste for (Historisk Institut) Københavns Universitet blev udgivet i 1974. Et par år senere besluttede redaktionen at lave en ny udgave, der også medtog specialer fra Odense og Århus. *Historiske specialer - en bibliografi* udkom i 1978 og blev en stor salgssucces. Derefter er der løbende bragt suppleringslister fra universiteterne. Lige fra starten blev der lagt vægt på bidrag fra specialeskrivere. I løbet af de første fire år var der artikler fra mere end 20 specialeskrivere, hovedsageligt udvalgt blandt redaktionen meget

omfattende bekendtskabskreds. Efterhånden blev redaktionsmedlemmerne færdige med studiet og havde dermed ikke samme kontakt til studiet. Derfor gik man over til at skrive til et bredt udsnit af dem, der havde afleveret speciale ved København, Odense og Århus universiteter. Der var som regel en høj procentdel af disse der gav tilsagn, men også mange af disse, der aldrig fik leveret en artikel. Der har også været en del omtale af disputatser og af større forskningsprojekter i det hele taget, ligesom der i de første år var mange indlæg om historisk metode.

Økonomi

"1066" har altid været uafhængig af støtte, og er et af de få historiske tidsskrifter der er selvfinansierende. Bladet har en eller to gange fået et tilskud på 5.000 kr. fra Kulturministeriets tidsskriftstøtte, dengang nok til at betale trykning af et kvart nummer. Det er alt. De første årgange var der en del

annoncer og reklameindlæg, som i større eller mindre omfang bidrog til indtægterne. Men mængden afhang meget af den ansvarliges energi og ildhu, og efterhånden blev arbejdet med at skaffe annoncer for stort i forhold til udbyttet, så det gled ud.

Afslutning

Der var ingen på det stiftende møde, der forestillede sig, at "1066" skulle fortsætte i 25 år. Mest fordi man dengang ikke tænkte så langt. Der har også flere gange i bladets historie været kriser, hvor man enten manglede penge undertiden begge dele. Men trods alt har "1066" overlevet uden rygdækning i form af forening, institution eller fondstøtte i 25 år. Det er der ikke mange andre historiske tidsskrifter der har kunnet. Så der er al mulig grund til at ønske den nuværende redaktion til lykke med jubilæet og held og lykke med det næste kvarte århundrede.

N.H.Frandsen

Redaktionelt gennem 25 år 1971 - 1996

Af H.-M.Søndergaard

Oprettelse:

5. Juni 1971

1. årgang nr. 1 september 1971

Antal numre pr. årgang:

Fra 1.-4. årgang 8 numre årligt.

Fra 5.-17. årgang 6 numre årligt.

8. årgang dog kun 3 numre, for

herefter at følge kalenderåret.

Fra 18. årgang 4 numre årligt.

Redaktionsmedlemmer:

Anders V. Kaare

Frederiksen

1971 - 1979

N.H. Frandsen

1971 - 1993

Jan Rud Hansen

1971 - 1977

Inge-Birgit Thuesen

1971 - 1976

Merete N.

Christensen

1971 - 1981

Svend Honoré

1972 - 1996

Erik Schrøder

1972 - 1973

Niels Schou

1972 - 1976

Uffe Henriksen

1973 - 1982

Jan Kuhlmann

1974 - 1980

Søren Rudolf

Christensen

1975 - 1977

Birgitte Hurtigkarl

1975 - 1981

Kristian Reich Wedege

1976 - 1978

Bjørn Wied

1977 - 1994

Trykkested:

Dansk Tidsskrifts Tryk

AU-Kommunikation

Kandrup's Bogtrykkeri

Redaktører:

Anders V. Kaare Frederiksen 1971-1973

Uffe Henriksen 1973-1974

Niels Schou 1974-1976

Bjørn Wied konstitueret 1981

Svend Honoré 1976-1996.

fra 1. - 18. årgang.

fra 19. - 22. årgang.

fra 23. årgang.

Jørgen Mikkelsen 1.10.96

Steen Michael Andersen

1978 - 1991

Stephen Christensen

1980 - 1982

Jens Christensen

1981-1982

Maria Ekberger

1982 - 1986

Frank Müntzberg

1982 - 1993

Steen Østergaard

1985 - 1996

Kim Furdal

1987 - 1994

Søren Juulstorp

1989

Jørgen Mikkelsen

1990-aktiv

Michael Bregnsbo

1991-aktiv

Mogens Bak-Hansen

1993-aktiv

Hans-Micael

Søndergaard

1994-aktiv

Søren Mentz

1995-aktiv

Pelle Larsen

1995-aktiv

Sanne Steensberg

Hansen

1996-aktiv

Dansk Udenrigspolitisk ortodoksi

- en anmeldelse

Af *stud.mag.* Mogens Bak-Hansen

Carsten Due-Nielsen & Nikolaj Petersen (eds.), *Adaptation & Activism. The Foreign Policy of Denmark 1967-1993*, Dansk Udenrigspolitisk Institut 1995.

Hvis man blot på afstand har iagttaget dansk udenrigspolitik i en årrække, har man anet, hvad denne bog til fulde gør klart. Dansk udenrigspolitik føres af en lille elite af politikere og embedsmænd og diskuteres blandt dem og en beskeden gruppe af forskere og journalister. Der er en række sammenfaldende synspunkter og folk med andre synspunkter er ikke velkomne i disse officielle og halvofficielle cirkler.

Ser man på de biografiske data om forfatterne til bogen, fremgår det at 6 ud af 10 forfattere har eller har haft en officiel tilknytning til, eller stor indflydelse på, udførelsen af vor forsvars- og/eller udenrigspolitik, 1 har været økonomisk rådgiver, mens de 3 øvrige er 2 erfarne og 1 yngre forsker på universitetsniveau. Det skulle, sammenholdt med hvem der er udgiveren, stille en vidende, men også konsensuspræget fremstilling i udsigt. Uenigheder må man da også lede forgæves efter i denne bog.

Hvad kan man så bruge bogen til? Ja, man kan, uanset egne politiske synspunkter, få et glimrende indblik i den herskende udenrigspolitiske tankegang.

Specielt illustrativt er bogens sidste kapitel skrevet af Ole Wæver, der udover at være en meget lovende forsker på Center for Freds- og Konfliktforskning, er aktiv i Europabevægelsen, der ønsker en dansk

integration til EU. Wæver opstiller 6 fremtidige udviklingsmåder for vor udenrigspolitik under titlen: Danske dilemmaer. Udenrigspolitiske valg i det 21. århundrede. Valgene er:

- 1) Stat eller nation?
- 2) Stormagtsrealitet kontra småstatsidentitet.
- 3) Indflydelse eller demokrati?
- 4) Nationalt eller internationalt forsvar?
- 5) Kerneland eller "i periferien"?
- 6) Allieret eller neutral?

Wæver sammenfatter selv disse dilemmaer i et overordnet dilemma - uforeneligheden mellem eliten, den offentlige mening og EU. Betegnende er det at selv uforeneligheden, der i øvrigt andetsteds af Wæver beskrives som et mere alment europæisk fænomen, ikke problematiseres. Det tages som et grundvilkår at eliten og den offentlige mening har fundamentalt forskellige holdninger. Wæver's bud på fremtiden er dog et kompromis mellem den elite han selv tilhører, befolkningen og EU. Han forestiller sig et Europa med et centrum bestående af bl.a. Frankrig og Tyskland, mens f.eks. Danmark skulle være i en af de koncentriske cirkler ud fra kernen og med visse undtagelsesbestemmelser intakt. Projektet for Wæver er imidlertid den fælles sikkerhed fremfor det optimale demokrati. Han foreslår, at staterne integrerer, men at de enkelte lande beholder deres egen kultur. Wæver skriver at også de fleste tilhængere af EU-integration, inclusive han selv, ønsker at bevare danskheden og Danmark. Hvad der f.eks. ikke overbeviser ved dette argument er, at det før er blevet brugt af danske politikere og rådgivere, men at en række førende

danske kunstnere er endog meget fremtrædende blandt EU-modstanderne.

Bogen er som forventet indsigtfuld og vel specielt Clemmesens kapitel om dansk forsvarspolitik, Ole Nørgaard, Per Carlsen og Nikolaj Petersen's kapitel om østpolitik og Gorm Rye Olsen's kapitel om udviklingspolitik vil udvide de fleste læseseres viden.

Desværre er bogen også visse steder præget af et ubehageligt og tendentiøst sprogbrug, der anvendes i stedet for egentlig argumentation. Generende er det, at Socialistisk Folkeparti (s. 60) og Kristeligt Folkeparti (s. 127) bliver til "People's Parties", mens f.eks. Det Konservative Folkeparti bliver til De Konservative. Det er interessant fordi People's Parties generelt forbindes med totalitære, socialistiske etpartisystemer, hvilket mistænkeliggør de førstnævnte partier. Carsten Due-Nielsen og Nikolaj Petersen skriver (s. 51) "I det europæiske spørgsmål har come-back'et for integrationistiske tendenser i 1980'erne og 90'erne givet skub til at vælge mellem en "fodslæbende" retning stadig mere ude af trit med udviklingen eller en integrationistisk retning..." Ud fra afstemningerne i Frankrig og Danmark omkring Maastricht synes det at være en direkte forkert og meget partisk kommentar. Om Anker Jørgensen udtaler Michael Clemmesen (s. 108), at hans perspektiv i internationale spørgsmål altid var mere påvirket af hans hjerte end af faktuel viden. Hvilket er tæt på at sige, at han ikke anede, hvad han gjorde. Clemmesen går endvidere generelt kraftigt

til angreb på den socialdemokratiske politiker Knud Damgaard og vier ham dulgte motiver (s. 112 f.). Et forklaringsniveau ingen anden politiker bliver udsat for. Mogens Rüdiger (s. 171) viser sine sym- og antipatier på denne uargumenterede måde: "Fremskridtspartiet var positivt over for økonomisk samarbejde, men EF spillede ikke nogen større rolle i dets propaganda. Centrumdemokraterne udtrykte en klar og positiv holdning til EF." Et partis propaganda, et andet partis holdning...Nikolaj Petersen (s. 199) anfører splittelsen i Det radikale venstre og Socialdemokratiet omkring det indre markeds indførelse i EU i 1986. Uenighed i andre partier omtales ikke, selv om der i vælgerbefolkningen var uenighed. Ligesom borgerlig modstand imod Maastricht forbigås, mens uenighed i Socialdemokratiet og SF omtales (s. 215-16). Splittelser og intern uro, der også kunne tolkes positivt som et demokratisk tegn, lægges altså entydigt over på visse partier som noget negativt.

Sammenfattende kan siges, at bogen er en nyttig indføring for såvel udenlandske som danske studerende og andre generelt udenrigspolitisk interesserede, men den bør ikke stå alene. Læs også de alternative sikkerhedsekspertes og EU-kritikernes bøger og artikler for at få et modbillede.

Mogens Bak-Hansen

POESI OG POLITIK (II)

Titanomachia

Af ph.d.-stipendiat mag. art. Sebastian Olden-Jørgensen

Den danske enevælde var Europas eneste lovfæstede enevælde, men den blev indført på samme måde som de fleste andre diktaturer: ved en revolution. I takt med at nyheden om arvehyldningen i oktober 1660 nåede ud i landet, vældede en strøm af latinske, tyske og danske digte frem. Som kilde til begivenhedsforløbet på det stormfulde stændermøde i efteråret 1660, der indledte enevælden, er disse lejlighedsdigte selvfølgelig uden værdi. De er derimod interessante som kilder til, hvordan man bedømte arvehyldningens politiske perspektiver.

Det har i den historiske forskning været hævdet, at da Frederik III blev hyldet som arvekonge til Danmark og Norge, drømte ingen om, at det skulle være ensbetydende med enevælde. Mange af stændermødets deltagere ønskede en stændersk forfatning, men hvordan så politiske iagttagere med lidt større distance til forløbet på tingene! Det kan lejlighedsdigtene bl.a. give svar på. Her er de latinske digte af størst interesse, fordi latin var den intellektuelle og politiske elites fagsprog. Disse digte taler deres entydige sprog: Arvehyldningen betød enevældens indførelse. Nogen gange siges det lige ud, andre gange omskrives det poetisk, men ikke mindre entydigt for den dannede læser.

Et eksempel på det sidstnævnte er sognepræst

og lektor ved Ribe domkapitel Christen Aagaard. Ved første blik er det nærliggende at opfatte Aagaards højsternte latinske digt fra 1660 som typisk, indholdsløs latinsk svulst, hvor de kongelige optræder som olympiske guder. I så tilfælde har man dog læst hen over følgende passage: "Så lykkelig en dag kastede aldrig sin glans på den høje Olymp, og Jupiters sal var ikke så fuld af himmelbeboere, dengang den unge Gud for første gang besteg de stjernebærende himmelsale og svang lynildens trefork". Det, der her hentydes til, er sejrsglæden efter Jupiters kamp mod den ældre generation af guder: Titanerne. Opføret endte med, at Jupiter med tordenkilen som våben gjorde det af med de himmelstormende titaner og styrtede dem ned i underverdenen. Fra da af var han Olympens ubestridte hersker. For enhver, der kunne lægge to og to sammen, var meningen klar: Frederik III var nu enevældig, og de slagte titaner kan identificeres med rigsråd og adel!

Aagaard og hans digterkolleger - og dermed den intellektuelle og politiske elite - er næppe blevet synderligt overraskede, da Enevoldsarveregeringsakten af 10. januar 1661 gjorde det klart, at den uindskrænkede enevælde var blevet indført. Om de også har billiget det, er straks en anden sag.

Sebastian Olden-Jørgensen